

desta opinió, esta elecció que fuerza a escriure en anglés en el àmbit de la romanística no tiene justificació ninguna: los lectores de una obra de estas características van a ser romanistas o lingüistas familiarizados con esa disciplina (por decirlo de otra manera: una obra como esta jamás podrá aspirar a ser un superventas de aeropuerto).

VII)

Concluyo. Estamos ante un manual de excelente calidad, referencia inexcusable en el àmbit de los estudios romanísticos, fruto de un esfuerzo considerable de sus autores por sistematizar y poner al día el estado de la cuestión sobre un campo del saber de por sí complejo. Y aunque me ha parecido conveniente señalar ciertos tics que la romanística viene arrastrando como disciplina académica, para cualquier especialista será obvio que no son más que minucias si se comparan con la indiscutible excelencia del volumen.

Ramón DE ANDRÉS DÍAZ
Seminariu de Filoloxía Asturiana
Universidá d'Uviéu

MANENT, Jordi (coord.) (2020): *El barrufet gramàtic. Homenatge a Albert Jané*. Barcelona: Editorial Base, 243 p.

L'homenatge ineludible. Albert Jané i Riera ha fet noranta anys i, així com toca, trenta persones han volgut fer-li un reconeixement, sota la batuta de Jordi Manent, i crec que es pot dir que ho han fet en representació de moltíssimes altres veus que segur que hi haurien participat de molt bon grat. L'esperit lliure de l'autodidacte Jané, que ha fet de professor, traductor, corrector, editor, lexicògraf i escriptor durant més de seixanta anys, perquè ho volia fer, perquè creia que calia fer-ho, s'encomana necessàriament. No rep un homenatge per compromís o per obligació institucional, sinó perquè se'l mereix.

Una bona font d'informació. Aquest és un llibre útil perquè, a banda de permetre'ns fer-nos un retrat del personatge, n'aplega gairebé tota l'obra publicada: diccionaris, gramàtiques, estudis lingüístics, articles, narrativa, poesia, assaig, dietaris, llibres didàctics, adaptacions i traduccions de clàssics, de rondalles, literatura infantil, juvenil o per a adults, traducció de còmics i de guions de cinema. També se'ns informa de les traduccions a d'altres llengües de les seves adaptacions, de la seva participació en obres col·lectives, dels pròlegs que ha signat, de les entrevistes que ha concedit, dels premis rebuts i dels diaris i les revistes on ha col·laborat. És un recull bibliogràfic acurat i força complet, amb més de 650 referències, fonamental per a qualsevol estudiós de la llengua, de la traducció o de l'obra de Jané. Una part del recull es basa en un treball precedent de Manuel Llanas. Cal dir que aquestes compilacions bibliogràfiques, que no solen rebre cap mena de reconeixement, suposen una feina laboriosa, però molt necessària per la dispersió informativa en què ens movem, i cal agrair en aquest cas a Jordi Manent que l'hagi inclòs en el volum d'homenatge. Complementa aquesta part una cronologia biogràfica, que permet ordenar per data moltes de les fites que s'inclouen en la bibliografia o en els articles.

El cor de veus. Les trenta persones que posen veu a l'homenatge estan relacionades amb les diverses activitats professionals d'Albert Jané al llarg de la seva carrera. A banda de Jordi Manent, impulsor i coordinador del llibre, tenim responsables d'institucions i organismes de les quals ha format part l'homenatge (l'Institut d'Estudis Catalans, la Secció Filològica, i les seves comissions de Gramàtica i de Lexicografia, el TERMCAT, Plataforma per la Llengua, la revista *Cavall Fort*, *Llengua Nacional*, l'Associació Cultural Cavall Fort - Drac Màgic - Rialles); companys de viatge en diverses iniciatives en defensa de la llengua; bons amics que ens ensenyen una mica (només una mica) el seu món personal més enllà de la feina (la muntanya, els viatges, les tertúlies); deixebles reals o afegits (alumnes dels cursos de correcció de Vèrteix, lectors, companys de feina); alguns estudiosos que han fet l'esforç d'analitzar aspectes de l'obra de Jané; i, fins i tot, un parell de presidents de la Generalitat.

Jordi Manent ha organitzat les seves contribucions en dos blocs: Un primer que ha anomenat «Presentacions», que inclou els cinc articles dels representants de les institucions que han col·laborat activa-

ment en l'edició del llibre: Joandomènec Ros, president de l'Institut d'Estudis Catalans; M. Teresa Cabré, presidenta de la Secció Filològica; Xavier Carrasco, president de la Fundació Cavall Fort; Abel Carretero, president de l'Associació Llengua Nacional; i Jordi Bover, director del TERMCAT. Un segon bloc, sota el títol de «Miscel·lània», recull els altres vint-i-quatre articles per estricta ordre alfabètic dels cognoms dels autors: Josep Maria Cadena, Mercè Canela, Joaquim Carbó, Daniel Casals, Carles Duarte, Joan Ferrer i Francesc Feliu, Marcel Fité, Enric Larreula, Manuel Llanas, Albert Manent (†), Jordi Manent, Joan Martí, Jordi Mir, Carles Puigdemont, Jordi Pujol, Carles Riera, Jordi Riera, Gemma Rigau, Josep Ruai, Jaume Salvanyà, Vicent Sanchis, Màriam Serrà, Anna Solà i Joan Veny. És l'opció que ha triat el coordinador del volum, i que intenta justificar en el text d'introducció, però potser s'hauria pogut organitzar d'altra manera, sobretot tenint en compte que hi ha articles de to més institucional i d'altres més personals, que n'hi ha de curts (d'una a tres pàgines) i de llargs (fins a tretze pàgines), i que, pel que fa al contingut, alguns textos caracteritzen el personatge, altres aporten dades històriques i d'altres analitzen alguns aspectes de la seva obra.

El protagonista. Jordi Manent ha intentat orientar els col·laboradors pel que fa als continguts i al punt de vista de cada contribució, tot i que no se n'ha pogut sortir sempre. Hi ha algunes repeticions de fets històrics i al voltant de l'obra de Jané, però no hi fa res: el lector pot anar reforçant les idees sobre el personatge i sobre l'impacte de la seva feina al llarg de tants anys. Un dels aspectes que suscita més consens entre els autors dels articles és precisament la percepció que tenen del seu tarannà i del seu tracte: humil, pencaire, amb memòria d'elefant, afable, amb idees pròpies i respectuós.

Potser en un món curull d'egolatries sobta encara més la humilitat de debò, però gairebé tothom s'admira de la seva modèstia, les intervencions prudents, el posat tímid, el silenci que no glaça, la capacitat d'escoltar els altres, i en destaca la manca de gestos egoistes. La sorpresa deu ser més gran perquè el cor de veus contrasta l'actitud humil amb la seva saviesa i la gran tasca que ha fet per la defensa i la promoció de la llengua.

És un lloc comú dir que les grans obres no neixen de la casualitat sinó de la feina continuada, i la producció d'Albert Jané n'és un gran exemple. Tothom qui l'ha tractat no s'està de recordar que és un treballador incansable, sense secrets, per tal com hi posa hores i ganes, com observa Joaquim Carbó: «De fet, sí que sé d'on el treia, el temps, ja que no dormia per la son que tenia.» (p. 51). Trescar amb delit no significa necessàriament treure'n bons fruits, però Jané ha estat, i és encara als noranta anys, molt productiu i eficient, com mostra la llista llarga d'articles, llibres i col·laboracions i com assenyalen tots els que han treballat amb ell, que recorden com s'entesta a tancar els temes oberts i com defuig anar donant-hi voltes sense aturador.

De totes les qualitats envejables de l'Albert, uns quants trien la memòria prodigiosa. Els amics més íntims comenten que la té per tot, no només per coses de feina: persones, llocs, expressions sentides, anècdotes, converses, etc. Els col·legues de la Secció Filològica continuen quedant corpresos cada vegada que recorda un comentari gramatical o una definició del diccionari: Sempre l'encerta! És una cosa admirable que introdueix a les reunions de treball un sentiment col·lectiu de simpatia.

Jordi Manent és l'únic que s'atreveix a dir que l'Albert té un posat sorriu, però s'oblida de dir que només el té de lluny. Màriam Serra ens fa notar que de prop fa cara de nen entremaliat. Fixeu-vos com li riuen els ulls en moltes de la fotografies que il·lustren el volum d'homenatge. L'embolcall acompanya el fons: el cor de veus clama a l'uníson com n'és, d'afable, agradable, cordial, afectuós, amable, càlid, atent, educat, entranyable, i un munt d'adjectius més, com si volguessin fer-li la competència amb el diccionari de sinònims.

Força autors destaquen d'Albert Jané que sempre té opinió, però que mai la improvisa. Des de la seva independència, és un home d'idees pròpies, que defensa decidit i amb arguments; però sempre ho fa de manera respectuosa, escoltant els altres, cercant el consens i assumint lleialment els resultats del debat sigui quin sigui: un tarannà democràtic de pedra picada.

El temps i l'espai. Les més de trenta contribucions ens evocuen també el pas del temps mitjançant els esdeveniments històrics singulars en què ha participat directament l'Albert Jané. Des de les primeres classes de català en plena dictadura als anys cinquanta, l'aparició de la revista *Cavall Fort* a inicis dels

seixanta, la popularitat de les escasses revistes en català com *Tele/estel*, la campanya pel cinema infantil de qualitat i en català als vuitanta, la recuperació de la premsa diària en català amb la publicació de l'*Avui* el dia de Sant Jordi de 1976, la creació de la Junta Permanent de Català l'any 1981, el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Mallorca el 1986, els cursos per a correctors a Vèrtex, fins a les activitats normalitzades de l'Institut d'Estudis Catalans o del TERMCAT. Convé destacar en aquest punt la reproducció de l'article d'Albert Manent (p. 73-83), que va aparèixer a la *Revista de Catalunya* núm. 218 de juny de 2006 i que condensa la trajectòria de l'homenatjat fins als 75 anys. Quan l'Albert agafa un compromís no és cosa d'un parell de dies: 25 anys a *Llengua Nacional*, 34 anys i més a *Cavall Fort*, 30 anys en el projecte de Drac Màgic. Constància i lleialtat.

Els vells amics (Mir, Carbó, Ruaix) són capaços de rememorar també els espais plaents que complementen el perfil del personatge: l'Ateneu Barcelonès, el Montseny, el bar Furriol amb la colla, el Cafè de l'Òpera de París, el Centre Sardanista de la plaça del Pi, els caputxins de Pompeia, l'Institut Francès, el Puigmal, tots els carrers de Barcelona i totes les muntanyes del país caminats a bon pas, i el despatx-refugi del carrer Fontanella.

L'obra. Entre tots els articles del volum d'homenatge cal destacar-ne cinc, els més llargs, que s'ocupen d'analitzar alguns aspectes concrets de l'extensa obra de Jané.

Daniel Casals (p. 58-67) parla de l'extensió social de la llengua normativa a través de la premsa. En això Jané segueix la petja de Pompeu Fabra. Casals revisa els seus «Aclariments lingüístics» a *Tele/estel* (1967-1970), les seccions «Una llicó amb premi» i «Ho diem bé?» de *Cavall Fort* (1975-1992), les columnes de «El llenguatge» a l'*Avui* (1976-1985), «El Racó de l'idioma» a la revista *Ara* (1987) i els articles publicats a *Llengua Nacional* (1997-2020).

Joan Ferré i Francesc Feliu (p. 72-82) s'endinsen en l'obra literària. Fan un repàs de tots els gèneres conreats, però sobretot se centren en l'espectacular *Calidoscopi informal* (2017), que considera de gènere inclassificable: «un microcosmos literari singular» amb personatges que reapareixen al llarg de les 1.412 pàgines, que reflecteix la tradició i alhora una creativitat sense vores, sempre amb humor i ironia.

Joan Martí i Castell (p. 113-121) fa la recensió dels articles publicats al diari *Avui* (1976-1985). Ens avisa que, en l'espai assignat, només podrà fer una «curta anàlisi dels aspectes més remarcables», perquè aquests textos «arriben a la suma de 2.741!». Martí observa que és un conjunt molt equilibrat i complet pel que fa als temes de normativa tractats (fonètica, ortografia, morfologia, sintaxi i lèxic), que s'adrecen a cobrir necessitats de la societat catalanoparlant. Són explicacions entenedores i didàctiques, que no es perden en especulacions teòriques, i que defensen un ús genuí del llenguatge sense arcaïsmes ni interferències. Martí, amb una tria acurada de contextos, demostra que el seguiment disciplinat de la norma lingüística no ha dut Jané a posicions dogmàtiques, ans al contrari, ja que en la llengua hi ha solucions diverses, igualment acceptables.

Carles Riera (p. 130-142) cerca i troba en els articles de l'*Avui* i de *Llengua Nacional*, i fins i tot dins del *Calidoscopi informal* (2017), afluïons al lèxic emprat per les ciències. Jané té en compte que dins de la terminologia hi ha noms populars i en defensa l'ús acurat: denominacions de zoologia, botànica, geologia, geografia, anatomia o química. Riera classifica els comentaris de Jané en quatre apartats, segons el problema tractat: la frontera llenguatge científic – llenguatge popular; casos de sinonímia i homonímia; canvis de significat; i altres qüestions sobre història de la llengua, traducció i onomàstica.

Els articles de Mercè Canela (p. 44-49) i de Jaume Salvanyà (p. 161-165) són rellevants perquè resumeixen i exemplifiquen el model de llengua que Albert Jané reivindica i aplica en totes les seves creacions: el rebuig d'arcaïsmes i cultismes innecessaris, la substitució de formes poc idiomàtiques, la referència al llenguatge oral espontani, amb mots i expressions genuïnes i naturals, un llenguatge popular «ric de frases fetes i locucions adverbials» i resultat d'una feina minuciosa.

Cloenda. Com dèiem a l'inici, aquest llibre d'homenatge era imprescindible. La societat catalana és deutora d'agraïment a persones com l'Albert Jané, que, des de la feina callada i la integritat moral, ens ha llegat gramàtiques, diccionaris, traduccions i bona literatura. Honors al gran conversador, al mi-

llor mestre, al lingüista rigorós, al clarivident...; i a la bona persona. En Sergi Grapes, en Gil Pupillà, en Jan, en Trencapins, la Casafont que signa i tots els barrufets del món s'afegeixen al cor dirigit per Jordi Manent per reclamar públicament el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes per a l'Albert Jané.

Per molts anys, mestre!

Mercè LORENTE CASAFONT
Institut de Lingüística Aplicada
Universitat Pompeu Fabra

ΜΙΝΝΙΤΙ-ΓΚΩΝΙΑ, Domenica (2019): *Italoellenica A'. Μελέτες για τον λεξικό δανεισμό*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 327 p.

Quando si pensa alla storia mediterranea, in senso lato e nei suoi risvolti più specificamente culturali, così come è stata tratteggiata per il lungo periodo da studiosi come David Abulafia, ad esempio, o più nel dettaglio per singoli periodi (ancora per citare solo il caso più significativo) da maestri come Ferdinand Braudel, non si può fare a meno di riflettere sulle conseguenze linguistiche di una vicenda millenaria di interrelazioni, di incontri, confronti e scontri fra genti diverse affacciate sullo stesso orizzonte.

Una lettura d'insieme certifica, attraverso i secoli, l'esistenza di costanti e di varianti: espansione di modelli linguistici, fenomeni di commistione e di contaminazione, momenti di unità e di frattura, con attori protagonisti di volta in volta differenti. Tra questi, gli idiomi della penisola ellenica e di quella italica, vocationalmente destinate a incontrarsi, appunto, e a confrontarsi, nel corso dei millenni, alternandosi nel ruolo di lingue chiamate a occupare spazi enormemente dilatati o sottoposte all'influsso di varietà più dinamiche.

All'avventura del greco in Occidente, dal periodo classico a quello bizantino, si alternano le vicende del latino e dei neolatini in Oriente, e in particolare, sul lungo periodo che va dal medioevo a oggi, le fortune delle lingue d'Italia nello spazio linguistico neoellenico. *Lingue d'Italia*, secondo la felice definizione di Emanuele Banfi, perché gli attori furono diversi nel tempo e nello spazio, dal veneziano al genovese, dall'italiano letterario a varie forme di parlato (e di scritto), che, pur esulando dal canone, giocarono un ruolo determinante nella comunicazione internazionale: sarebbe un grave errore, metodologico e terminologico, ridurre questa estrema varietà a un denominatore comune, anche considerando la rete talvolta inestricabile di interrelazioni, contaminazioni e intersezioni che riguardò, in patria non meno che oltremare, il complesso insieme dell'italianità linguistica.

In questo panorama così ricco, in questo spazio di riflessione così promettente, non sono certo mancati i sondaggi, a più riprese, da parte di studiosi che hanno portato contributi rilevanti, non solo alla conoscenza dei singoli episodi di interferenza lessicale, ma anche di carattere metodologico per la definizione del concetto stesso di prestito, e il pensiero va, tra gli altri, ai lavori ormai classici di Vidos, dei Kahane, di Gianfranco Folena, di Manlio Cortelazzo, di Francesco Bruni.

Domenica Minniti Gónias si colloca nel solco di questa fiorente tradizione, e riunendo in volume una serie di interventi dedicati al tema degli italianismi in neogreco, fornisce, insieme a una sintesi del proprio lavoro di ricerca in questo settore, uno strumento di grande utilità per successivi approfondimenti. Si può partire intanto dalla considerazione che il libro, pur configurandosi come raccolta di saggi, riveli un'impostazione fortemente unitaria attraverso la definizione di un tema generale (nel primo saggio, *Gli italianismi nel neogreco. Una presentazione complessiva*) e di un programma metodologico ben definito (*I prestiti italiani nel neogreco: mutamenti semantici e integrazione lessicale*), per poi scendere nel dettaglio di alcune esemplificazioni e di alcuni sondaggi, da quello sugli italianismi nella tradizione cretese a quello sui testi giuridici dell'isola di Naxos. Lo sviluppo delle ricerche di Minniti Gónias segue opportunamente, dunque, una linea d'approccio d'indirizzo generale, che suggerisce la riflessione d'insieme sul destino degli italianismi nei suoi diversi risvolti (morfologici, semantici, culturali...), e una più specificamente rivolta a temi specifici.